

O topónimo Baloira

Fernando Cabeza Quiles

Malia a que no seu día dubidamos (Cabeza, 1992: 323), no esvadrío tema da toponimia poucas veces un nome de lugar ofrece a súa etimoloxía e o seu significado de maneira tan clara como na caso de *Baloira*, en realidade *Valoira*. Así, visitando a freguesía do Divino Salvador de *Valoira*, do concello pontevedrés da Estrada, constatamos que na mesma parroquia existe un lugar chamado *Montoiro*, que alude ao mesmo detalle natural que *Valoira*, a saber: grandes pedras existentes no lugar dunha inequívoca cor áurea, é dicir, amarela, semellante á do ouro. Son polo tanto *Valoira* e *Montoiro* topónimos que, ao nomear o mesmo espacio xeográfico, fan alusión, na súa segunda parte *-oria*, á mesma circunstancia, referíndose ao val en *Valoira*, de *valle aurea*, val de cor amarela ou áurea; ou ás encostas ou monte que forma ese val en *Montoiro*, de *monte aureo*, lugar onde se atopan, segundo comprobamos, grandes penedos desa cor.

A forma de *Valoira* indícanos que estamos perante un topónimo antigo que recolle a palabra “val” en feminino, que era o xénero que este vocábulo tiña en latín. Non sucede o mesmo con *Valoiro*, nome

Monteiro, na parroquia de Baloira.

dun lugar da parroquia de San Martiño de Grou, Lobios (Ourense) do mesmo significado ca *Valoira*, pero máis moderno no tempo, ao presentar a palabra “val” en xénero masculino, o que ten hoxe en galego.

A anterior duplicidade de xénero da palabra “val” aparece tamén en parellas de topónimos como *Valonga* e *Valongo*, que fan referencias a vales longos; *Valiña* e *Valiño*, que alude a vales pequenos ou mellor pequeniños; *Valboa* e *Valbón*, a vales bos; e *Valcova* e *Valcovo*, a vales covos ou profundos, sendo os topónimos de xénero feminino máis antigos (latinos) cós masculinos, que xa son romances.

Versión, con metátese (cambio de lugar dalgún son nas palabras), de *Valoira* é *Valoria*, nome dunha aldea da parroquia de Nosa Señora do Carme de Mondoñedo, Mondoñedo (Lugo).

Se no canto de nomear un val ou monte de encostas ou pedras de cor amarela/áurea, un topónimo alude a unha vila que está nun entorno desa cor, xorde o apelativo de lugar *Viloira*, de *villa aurea*, topónimo repetido en Galicia, que dá nome, por exemplo, a unha aldea da parroquia de Requeixo, do concello lugués de Chantada.

Variante dialectal de *Viloira* parece *Viloura*, lugar da parroquia de Castrelos, Vigo, a cal estará, coma *Viloira*, nun entorno de cor áurea e/ou terá as súas casas con pedras feitas desa cor.

A unha vila nesta caso rubia ou vermella refírese o topónimo aragonés *Villaroya*, de *villa rubia*, lugar emprazado, segundo puidemos comprobar, nun terreo moi arxiloso e avermellado e que ten as súas casas feitas con pedras cementadas con barro tamén encarnado.

Co anterior debe estar relacionado, segundo pensamos, a expresión moderna “*pueblos de arquitectura negra*”, referida a un conxunto de pequenas vilas rurais abandonadas, hoxe en proceso de recuperación, da provincia de Guadalajara, feitas, neste caso, con pedras de cor escura.

Volvendo á cor áurea e a Galicia, aparecen os topónimos *Fontoira* e a súa variante *Fontoura*, que nos parecen comparables aos devanditos de *Viloira* e *Viloura*. Así, entre outros, *Fontoira* é o nome dun lugar da parroquia de Castrillón, O Corgo (Lugo); e *Fontoura*, o apelativo doutro lugar da parroquia de Salvaterra, Salvaterra de Miño (Pontevedra).

A localización xeográfica dos nomes de lugar *Fontoira* e *Fontoura* parece ser a mesma ca de *Viloira* e *Viloura*. Así, mentres que *Fontoira* e *Viloira* se emprazan preferentemente no norte de Galicia, vemos que as súas respectivas variantes *Fontoura* e *Viloura* se localizan, como vimos antes, no sur da provincia de Pontevedra. Sexa como for, tanto *Fontoira* coma *Fontoura* proveñen de *fonte aurea*, igual a fonte áurea, seguramente en referencia, mellor que á calidade da súa auga, á cor áurea da mesma, por seren fontes de augas ferruxinosas de cor áurea/amarela ou, o que é o mesmo, como indica o profesor Moralejo “por el color de la limonita en el fondo del agua” (Moralejo, 1977: 105). Cor similar á dos penedos que culminan o val de *Valoira* no lugar de *Montoiro*.

Outros topónimos que, coma *Valoira* e *Montoiro*, se refiren de maneira dobre a un mesmo detalle natural son, os vistos noutra ocasión, *Cesures* e *Requeixo*, do concello de Ponte-Cesures (Pontevedra), que situados case no mesmo punto aluden a unha encosta ou corte orográfico do terreo (Cabeza, 1992: 150, 151 e 417). O mesmo para o par *Valenza* e *Castro Bo*, Coristanco (A Coruña), que

se refiren a un mesmo castro ou fortificación antiga, que valía ou tiña valencia ou valor e que, polo tanto, era bo (Cabeza, 2000: 127). Algo parecido sucede co fermoso *Val da Barcia* (tautoloxía), verdadeiro barcal natural percorrido polo río *Barcés*, afluente do Mero (A Coruña); ambos os dous topónimos, *Barcia* e *Barcés*, proceden de **barc* ou **barg*, base que debeu expresar a idea de concavidade orográfica ou val (Cabeza, 1992: 62).

O topónimo duplicado *San Xoán de Seoane*, nome dunha parroquia do concello do Courel é, así mesmo, unha clara repetición ou tautoloxía, nesta ocasión, de San Xoán, pois *Seoane* xa vén dun anterior *san Iohannis* ou, mellor, de *(*ecclesiam*) *sancti Iohannis* = (igreja) de san Xoán e despois san Xoán. Así, a expresión toponímica *San Xoán de Seoane* fai referencia, xa que logo, dúas veces, con dúas formas distintas a san Xoán, e formouse cando a forma *Seoane*, por máis antiga se fixo opaca, volvéndose nomear a mesma advocación relixiosa, que seguía vixente, coa forma máis moderna e transparente san Xoán; de aí a devandita repetición, inconsciente e inexistente para o coñecemento popular, *San Xoán de Seoane*.

Como a expresión *san Iohannis* ou *(*ecclesiam*) *sancti Iohannis* tamén puido dar *Sevane*, temos, nos topónimos repetidos *San Xoán de Sevane*, nome dunha freguesía e dunha parroquia dos concellos respectivos de Becerreá e Navia de Suarna (Lugo), outra repetición de santos similar á de *San Xoán de Seoane* (Cabeza, 2000: 389).

Outros topónimos que, coma o de *Baloira*, se refiren á cor da pedra ou do terreo son, os que vimos noutra ocasión, *Pedra Negra*, *Pedrapinta*, *Pedras Brancas*, *Pedras Vermellas* e *Pedras Rubias* (Cabeza, 1992: 349-350).

Verbo de *Negreira*, nome de concello da provincia da Coruña, tense conxecturado o seu posible carácter de topónimo necrolóxico,

a partir dunha quizais falsa forma antiga “Nicraria”, supostamente relacionada co vocábulo grego *nekrós*, “morto”, que daría ao topónimo *Negreira* o significado de lugar de antigos enterramentos; explicación que carece de rigor, ao considerar válida a forma “Nicraria”, que é, segundo pensamos, unha falsa latinización, feita por un amanuense medieval para darlle unha aparencia máis antiga, enordecendo a súa velar, a cal en latín xa sería *g* e non *k*, polo que cabería esperar unha forma “Nigraria”, derivada do adxectivo latino *niger*, “negro”, e non “Nicraria”. Así, a partir de “Nigraria”, chegaríamos, sen problemas de evolución fonética, ao actual *Negreira*, o cal, co seu máis que posible sufixo abundancial *-eira*, puido aludir a un conxunto de elementos de cor negra ou escura, que pode ser a cor do terreo ou quizais un grupo de árbores ou plantas de cor verde escura, coma pode suceder tamén nos topónimos similares *A Negreira*, *Negreiros*, *Os Negredos*, *Negradas*, *Negral*, *Negrelos* e *Negros*, que puido ser antes **(montes) negros* (lembremos o apelido Montenegro) por estaren poboados en antigo tempo por algunha especie arbórea ou vexetal de tonalidade verde escura, ou por seren xeoloxicamente negros (Cabeza, 2000: 271-272).

Bibliografía

- CABEZA QUILES, F., (1992): *Os nomes de lugar. Topónimos de Galicia: a súa orixe e o seu significado*. Vigo, Ed. Xerais.
- CABEZA QUILES, F., (2000): *Os nomes da terra. Topónimos galegos*. Noia, Ed. Toxosoutos.
- MORALEJO LASO, A., (1977): *Toponimia gallega y leonesa*. Santiago, Ed. Pico Sacro.